

Süleyman Demirel Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Y.2008, C.13, S.1 s.253-268.

ÇİN'İN DÜNYA EKONOMİSİ İLE BÜTÜNLEŞME SÜRECİ VE TÜRK SANAYİSİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

CHINA'S INTEGRATION INTO THE WORLD ECONOMY: AN EVALUATION FOR TURKEY

Yrd.Doç.Dr.Özge AYNAGÖZ ÇAKMAK*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, özellikle DTÖ'ne üyeliği sonrasında Dünya piyasalarında Çin'in gelişmekte olan ülkeler açısından yarattığı tehdidin etkilerini, Türk sanayisi için incelemek ve değerlendirmektir. Çalışmada bu amaçla, Hufbauer ve Chilas (1974) tarafından kullanılan beş farklı ürün kategorisinde Çin'in Türkiye piyasasında pazar payının gelişimi 1998–2004 dönemi için incelenmiş ve özellikle Çin'in DTÖ'ne üyeliği sonrasında yaşanan gelişmeler sektörler düzeyinde analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, ele alınan dönem içinde özellikle 2001 yılından itibaren Çin'in Türkiye piyasasında pazar payını her bir mal grubunda artırdığı ancak özellikle emek yoğun mallarda ve kolay taklit edilebilen araştırma bazlı mallarda bu artışın çok daha fazla olduğu görülmektedir.

ABSTRACT

This paper analyses the effects of China's WTO accession on Turkey in goods market. For this purpose, we measured China's market share in Turkey for the period between 1998 and 2004. In calculating market share, the sector's "Standard International Trade Classification (SITC)" values have been divided in five different groups based on Hufbauer and Chilas (1974). Then sectoral developments in Turkey are analyzed aftermath of WTO accession. As a result of this analysis, it has been observed that China has increased its market share in all sectors after 2001. However especially in labour-intensive and easily imitable-research oriented goods; China poses a severe threat to Turkey.

Çin, Dünya Ticaret Örgütü, Pazar Payı, Hufbauer-Chilias sınıflandırması.
China, World Trade Organization, Market Share, Hufbauer-Chilias
classification.

1. GİRİŞ

1950 yılında üyeliğinden çekildiği Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne, 1986 yılında yaptığı başvurudan tam 15 yıl sonra, 11 Aralık 2001 tarihinde üye olan ve bu üyelik sonrasında özellikle bazı gelişmekte olan ülke

* Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, aynagoz@gazi.edu.tr.

ekonomileri açısından büyük bir tehdit unsuru olacağı düşünülen Çin, ekonomisini 1970'li yıllardan itibaren dış açma girişimlerine başlamıştır.

Planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş süreciyle ekonomik büyümesinde istikrarlı bir artış sağlayan Çin, üyelik sonrasında 2001 yılından itibaren 5 yıl içerisinde tüm tarife dışı engeller ve kota uygulamasına son verilmesi, gümrük tarifelerinin, 2005 yılı itibarıyla, sanayi mallarında % 8,9'a, tarım ürünlerinde ise 2004 yılı itibarıyla % 15'e çekilmesi, üretimde belirli oranlarda yerli girdi kullanılması zorunluluğuna ve ihracat performansına dayalı uygulamalara ve belirli firmalara tanınan dış ticaret hakkı uygulamalarına son verilmesi gibi bir dizi taahhütte bulunmuştur.

Büyük ve artan emek-yoğun ürünler ihracatı ile Çin'in DTÖ'ne katılımı sonrasında yaşanacak gelişmeler, özellikle ihracat yapıları ağırlıklı olarak bu ürünlere dayanan gelişmekte olan ülkeler arasında, bu ülkenin uluslararası piyasalarda artan rekabet tehdidi hakkında ciddi bir ilgi oluşmuştur (Shafaeddin, 2002: 2). Ancak bu tehdidin, gerek ülkede uygulanan ekonomik politikaları ve teknoloji üreten bir ülke olma yolunda atılan ciddi adımlar düşünüldüğünde gerekse de ihracatta katma değeri yüksek ürünlere yönelme girişimleri göz önüne alındığında, emek-yoğun ürünlerle sınırlı kalmayacağı görülmektedir. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu pek çok gelişmekte olan ülke açısından sadece ucuz işgücüne dayalı ihracatta değil, teknoloji ve bilgi yoğun sektörlerde de şimdiden hissedilmeye başlanan Çin'in rekabet baskısı, dış ticaretimizde 2001 yılından sonra düzenli ve artan bir hızda devam eden dengesizliğin boyutları incelenerek anlaşılabilir.

Tablo 1. Çin –Türkiye Dış Ticareti (1997–2005)

Bin \$

Yıllar	İhracat	Genel İhracatımız İçindeki Pay (%)	ÇHC'nin İthalatı İçindeki Pay (%)	İthalat	Genel İthalatımız İçindeki Pay (%)	ÇHC'nin İhracatı İçindeki Pay (%)	Denge
1997	44.375	0,16	0,03	787.457	1,62	0,43	-743.082
1998	38.447	0,14	0,02	846.134	1,84	0,46	-807.687
1999	36.649	0,13	0,02	894.813	2,19	0,56	-858.164
2000	96.010	0,35	0,04	1.344.731	2,48	0,54	-1.248.721
2001	199.373	0,64	0,09	925.620	2,24	0,35	-726.247
2002	268.229	0,74	0,10	1.368.317	2,65	0,42	-1.100.088
2003	504.626	1,07	0,12	2.610.298	3,77	0,60	-2.105.672
2004	391.585	0,62	0,07	4.464.140	4,58	0,75	-4.072.555
2005	549.764	0,75	-	6.867.358	5,89	-	-6.317.594
2005/3	99.307	0,57	-	1.280.105	4,97	-	-1.180.798
2006/3	116.348	0,64	-	2.105.668	7,22	-	-1.989.320

Kaynak: DTM

1996 yılında Türkiye'nin en çok ithalat gerçekleştirdiği ülkeler arasında 18.sırada bulunan Çin, 2005 yılı itibariyle 4. sıraya yükselerek toplam ithalatımız içindeki payını % 6'lara kadar artırmıştır. Ancak benzer durum Çin'e yapılan ihracat rakamlarında görülememektedir. Özellikle 2001 yılından sonra dış ticaret açığı hızla artarak 2005 yılında 6.3 milyar dolara yükselmiştir.

Tablo 1'den görüleceği gibi özellikle 2001 yılından sonra hızla yükselme eğilimine giren Çin'den ithalatımıza karşın ihracatta çok az değişiklik ortaya çıkmıştır. Çin'den gerçekleştirilen ithalatın 2001 yılından sonra gösterdiği düzenli artış, özellikle 2003, 2004 ve 2005 yıllarında bir önceki yıla göre sırasıyla % 90, %71 ve %54 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin Çin'e gerçekleştirdiği ihracatın çok önemli bir bölümünü demir-çelik (yaklaşık %35-40) ve mermer ürünleri (15-20) oluşturmaktadır. Mermer başta olmak üzere mineral maddeler ile inşaat malzemeleri, gıda, deri ve ağaç ürünleri, Çin'e ihracatımızın son yıllarda artış gösterdiği sektörler arasındadır. Bunun dışında daha düşük düzeyde olmakla birlikte ihracatı yapılan diğer sektörler arasında; otomotiv sanayi ürünleri, kimyasallar, gıda maddeleri, tekstil ve giyim ve diğer elektrikli makineler sayılabilir. Ancak Türkiye'nin birkaç ürünle sınırlı kalan ihracatının aksine Çin'den yapılan ithalatın özellikle elektrikli makineler olmak üzere kazanlar, makineler, kimyasal ürünler ve parçaları, taş, alçı, çimento, seramik ve benzeri mamuller, optik aletler ve cihazlar, ayakkabılar ve deri eşya gibi çok sayıda üründen oluştuğu görülmektedir. Ayrıca Çin'e ihracatımızda önemli yer tutan ürünlerde özellikle demir-çelik ürünlerinde bu ülkenin zamanla üretici konumuna geçmesi, son yıllarda ihracatta yaşanan azalma ve yavaşlamanın en önemli sebepleri arasında yer almaktadır.

Bu açıdan DTÖ'ne üyeliği öncesi ve sonrasında Dünya piyasalarında Çin'in özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından yarattığı tehdidin etkilerini, Türk sanayisi için incelemek ve değerlendirmek gereğinden hareketle bu çalışmanın amacı, Hufbauer ve Chilas (1974) tarafından kullanılan beş farklı ürün kategorisinde (hammadde yoğun, emek yoğun, sermaye yoğun, kolay taklit edilebilen ve zor taklit edilebilen araştırma bazlı mallar) Çin'in Türkiye piyasasında pazar payı gelişiminin incelenmesi ve özellikle Çin'in DTÖ'ne üyeliği sonrasında yaşanan gelişmelerin sektörler düzeyinde analiz edilmesidir.

2. ÇİN: ÜLKE EKONOMİSİ VE DIŞ TİCARET ÖRGÜTÜ'NE ÜYELİĞİ

1978-79 döneminde yürürlüğe konan ekonomik reformlarla dışa açılmaya başlayan ve hızlı bir değişim sürecine giren Çin'de, 1980'li yıllar boyunca planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçişle birlikte ticaret planlarını kaldırılmış, tarifeler azaltılmış ve 1990'larda da kambiyo kontrolleri ve bazı mal ve hizmetlerin fiyatlarında uygulanan kontroller kaldırılmıştır. Önemli bir ekonomik değişim meydana getiren bu politikalar,

diğer reformlarla birlikte ülkenin dış ticaretinin ve ülkeye yönelik yabancı sermaye yatırımlarının hızla artmasına neden olmuştur.

1980 ve 90'lardaki hızlı ekonomik büyümesini devam ettirebilmek için DTÖ' ne katılma konusundaki isteğini artıran ve bu amaçla 1990'lı yılların başından itibaren hem tarifelerin seviyesini düşürmeye hem de tarife dışı engelleri büyük ölçüde azaltmaya başlayan Çin, bu taahhütler kapsamında ortalama tarife oranlarında indirimlere (2005 yılına kadar %10'a) devam edecektir. 1 Ocak 2004 tarihinde Çin'in ortalama tarife oranı %0,6 puan azaltarak %10,4 seviyesine ve 2005 yılında %9,9 seviyesine çekmiş durumdadır (Rumbaugh ve Blancher, 2004: 7).

Tablo 2: Çin: Basit Ortalama Gümrük Vergisi Oranları, 1982- 2005

YILLAR	Gümrük Vergisi Oranları
1982	55.6
1985	43.3
1988	43.7
1991	44.1
1994	36.3
1996	23.6
1998	17.5
2000	16.4
2001	15.3
2002	12.3
2004	10.4
2005	9.9

Kaynak: Thomas Rumbaugh ve Nicolas Blancher, "China: International Trade and WTO Accession", IMF Working Paper, WP/04/36, 2004 ve Australian Department of Foreign Affairs and Trade, "China Free Trade Agreement Joint Feasibility Study", Australia, 2005, http://www.dfat.gov.au/geo/china/fta/feasibility_full.pdf.

Daha önce de belirtildiği gibi 1980'lerde başlayan ekonomiyi dışa açma çabaları, Çin'in gümrük vergisi oranlarında önemli düşüşler yaratmıştır. Tablo 2'den görüleceği gibi 1982 yılında % 55.6 olan basit ortalama gümrük vergisi oranı, DTÖ'ne katılım öncesi 2001 yılında %15.3'e, 2004'de %10.4'e ve 2005 'de %9.9'a düşmüştür.

Sanayi ürünlerine uygulanan ortalama gümrük vergisi 2001 yılında %14.8'den, 2003 yılında %10.3, 2004 yılında % 9.5 ve 2005 yılında %9.0'a düşmüştür. Tarımda ortalama tarife oranı ise katılımdan önceki %31.5 oranından 2005'te %15.3'e inmiştir.

Tarifelerdeki bu indirimlerin yanı sıra Çin'in DTÖ' ne taahhütleri arasında, ithal kotaları, ithal lisansları ve diğer tarife dışı engellerin kaldırılması, hizmet sektörünün yabancılara açılması, fikri mülkiyet haklarının korunması gibi konularda DTÖ kurallarına uyulması ve tarım ürünleri ticaretinde engellerin kaldırılması bulunmaktadır.

Tablo 3: Başlıca Ekonomik Göstergeler

Yıl	GSYİH (Milyar \$)	Kişi Başına Gelir (\$)	Büyüme Oram (%)	Enflasyon Oram (%)	İhracat (Milyar \$)	İthalat (Milyar \$)
1998	954,3	770	7,8	-0,8	183,5	136,9
1999	991,4	790	7,1	-1,5	194,7	158,7
2000	1.080,7	860	8,0	0,4	249,1	214,7
2001	1.175,7	920	7,5	0,7	266,1	232,1
2002	1.266,1	990	8,0	-0,8	325,7	281,5
2003	1.436,6	1.110	9,1	1,2	438	400,1
2004	1.600,7	1.231	9,5	3,9	593,3	538,9

Kaynak: DTM, Çin Halk Cumhuriyeti, 2004.

Piyasa ekonomisine geçiş süreci ile birlikte dış ticaret hacmi hızla büyüyen, ihracatı ve ithalatı dünya ticaretinin üstünde bir gelişme gösteren Çin'in, reformların başlangıcında (1978) 10 milyar dolar olan ihracatı, 2001 yılında 266 milyar dolara ve 2004 yılı itibariyle 593 milyar dolara ulaşmıştır. İthalat ise 2004 yılında yaklaşık 540 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 1970'lerde neredeyse hiç bulunmayan doğrudan yabancı yatırımlar, ülkedeki düşük işgücü maliyetleri, yabancı yatırımcılara uygulanan düşük vergi oranları ve ihracat teşviklerinden yararlanarak ihracata yönelik üretim yapmakta ve Çin'in toplam ihracatının yaklaşık yarısını gerçekleştirmektedir. 2004 yılında 60,3 milyar dolarlık yabancı sermaye girişi ile 2002 yılı ve sonrasında Dünya'nın en fazla yabancı sermaye çeken ülkesi olan Çin'de bu yatırımların daha çok imalat sanayinde yoğunlaştığı görülmektedir (DEİK, 2005: 9-10).

Daha önce de belirtildiği gibi Çin'in rekabet gücünün en önemli kaynağı, düşük işgücü maliyetleridir. Çin, büyük oranda emek yoğun ürünlere dayalı olan ihracatını 2004 yılında hacim olarak % 20, değer olarak % 35 artırarak dünyanın üçüncü en büyük ihracatçısı (toplam dünya ihracatının %6,5'u) haline gelmiştir.

Özellikle Çin'in düşük işgücü maliyetleri ile uluslararası ihracatta sağladığı rekabet avantajından, ülkenin DTÖ'ne katılımı sonrasında, en çok etkilenecek olan ülkelerin Doğu Asya'daki ikinci kuşak yeni sanayileşen ülkeler ile Meksika ve Türkiye gibi orta gelir düzeyindeki diğer "gelişen piyasa ekonomileri" olacağı öngörülmektedir (UNCTAD, 2002: 137).

3. PAZAR PAYI ANALİZİ: TÜRK SANAYİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada 1998-2004 döneminde Çin'in, Türkiye piyasasında pazar payının İncelenerek özellikle Çin'in DTÖ'ne katılımı sonrasında yaşanan gelişmelerin, Türk sanayi açısından analiz edilmesi ve Çin'in pazar payını hızla artırdığı sektörlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. 2001 yılı ve sonrasında Çin'den gerçekleştirilen ithalatta meydana gelen devasa artışların özellikle hangi sektörler düzeyinde gerçekleştiğinin anlaşılması amacıyla,

Hufbauer ve Chilas (1974) tarafından kullanılan beş farklı ürün kategorisi (hammadde yoğun, emek yoğun, sermaye yoğun, kolay taklit edilebilen ve zor taklit edilebilen araştırma bazlı mallar) kullanılmıştır.

Pazar payının hesaplanmasında, bu beş farklı ürün grubunun Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması'na (Standart International Trade Classification-SITC Rev.3) göre kapsadıkları sektörler¹ düzeyinde yapılan hesaplamalar Tablo 4'de verilmiştir. Buna göre 2001 yılından itibaren Çin'in Türkiye piyasasında pazar payını her bir mal grubunda artırdığı ancak özellikle emek yoğun mallarda ve kolay taklit edilebilen araştırma bazlı mallarda bu artışın çok daha fazla olduğu görülmektedir. Emek yoğun mallarda Çin'in pazar payındaki artışlar, 2002 yılında bir önceki yıla göre %2 iken, 2003 ve 2004 yıllarında bir önceki yıla göre sırasıyla %44 ve %28 olarak gerçekleşmiştir. Çin'in pazar payı artışları, kolay taklit edilebilir araştırma bazlı mallarda çok daha keskin çıkışlar yaşamıştır. Yine 2002, 2003 ve 2004'de bir önceki yıla göre bu mal grubunda Çin'in pazar payı sırasıyla %67, %73 ve %29 artmıştır. Özellikle düşük işgücü maliyeti ile DTÖ'ne üyeliği sonrasında pazar payını geliştirmekte olan ülkeler aleyhine hızla artıracığı beklenen Çin'in, aynı şekilde AB piyasasında da pazar payı benzer bir gelişim göstermektedir (bkn. Ek Tablo 2).

Tablo 4: Çin'in Türkiye Piyasasında Pazar Payı (1998–2004)

Mal Grupları	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Kolay Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar	2,64	2,77	3,44	2,88	4,81	8,34	10,75
Emek Yoğun Mallar	4,91	5,93	6,24	5,95	6,07	8,76	11,22
Sermaye Yoğun Mallar	0,66	0,92	1,02	0,95	1,17	1,29	1,52
Hammadde Yoğun Mallar	0,74	0,48	0,48	0,55	0,77	0,76	0,87
Zor Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar	1,27	1,87	2,68	2,39	2,52	3,92	4,52

Not: Pazar payı, hedef piyasanın ilgili malda o ülkeden ithalatının, hedef piyasanın ilgili malda gerçekleştirdiği toplam ithalatına bölünerek hesaplanmıştır.

Kaynak: UN, Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE) verilerine dayanılarak hesaplanmıştır.

¹ Mal Grupları: Hammadde Yoğun Mallar (SITC 0; 2-26; 3-35; 4; 56), Emek Yoğun Mallar (SITC 26; 6-62, 67, 68; 8-87, 88), Sermaye Yoğun Mallar (SITC 1; 35; 53; 55; 62; 67; 68; 78), Kolay Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar (SITC 51; 52; 54; 58; 59; 75; 76), Zor Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar (SITC 57; 7-75, 76, 78; 87; 88)
Söz konusu sınıflandırmada örneğin SITC 2-26, 26 nolu ürün grubu dışındaki tüm SITC 2 mal grubunu, SITC 6-62, 67, 68 ise 62, 67 ve 68 nolu ürün grupları dışındaki tüm SITC 6 ürün grubunu v.s. ifade etmektedir. SITC (Rev. 3)'e göre mal gruplarına dahil olan sektörler Ek Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 4'den görüldüğü gibi Çin, özellikle emek yoğun ve kolay taklit edilebilir mallarda Türkiye'de pazar payını son yıllarda önemli miktarda arttırmıştır. SITC Rev. 3'e göre emek yoğun mallar olarak sınıflanan ürün grupları; SITC 26- Tekstil Elyafı ve Hammaddesi, SITC 6- Başlıca Sınıflara Ayrılarak İşlenmiş Mallar (62, 67, 68 hariç), SITC 8- Çeşitli Mamul Eşya (87 ve 88 hariç)'dir. Daha detaylı olarak emek yoğun malların SITC Rev. 3'e göre dağılımı ise şöyledir;

SITC 8 – (87, 88): Çeşitli Mamul Eşya ürün grubuna dahil olan sektörler;

81	Prefabrik yapı; sıhhi su tesisatı, ısıtma ve sabit aydınlatma cihazları
82	Mobilya, yatak takımı, yatak payandaları ve yastıkları
83	Seyahat eşyaları, el çantaları vb. taşıyıcı eşya
84	Giyim eşyaları ve bunların aksesuarları
85	Ayakkabılar
89	Başka yerde belirtilmeyen çeşitli mamul eşyalar

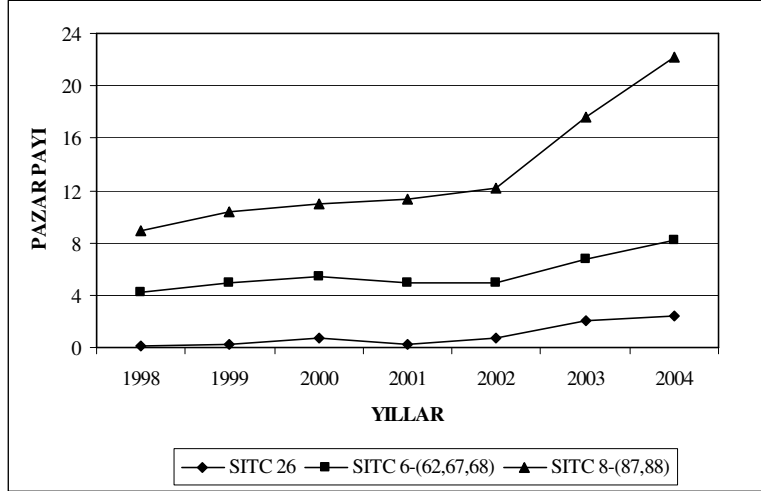
SITC 26: Tekstil elyafı ve hammadde grubu

SITC 6- (62, 67, 68): ürün grubuna dahil olan sektörler;

61	Hazırlanmış deriler, postlar ve mamuller
63	Mantar ve ağaç mamulleri
64	Kâğıt- karton ve kâğıt karton esaslı mamuller
65	Dokumacılık ürünleri
66	Metal dışı mineral mamuller

Söz konusu mal grupları arasında Çin'in pazar payının gelişimini gösteren Grafik 1, en yüksek artışların özellikle SITC 8 –(87, 88) ürün grubunda meydana geldiğini göstermektedir. Bu gelişimin arkasında yatan en büyük neden, 11 Aralık 2001'de DTÖ'ne üyeliği ile birlikte Çin'in, Tekstil ve Giyim Anlaşmasına (ATC)'na taraf olması ve bu tarihten itibaren anlaşma kapsamında kotaların kaldırılmasından yararlanmaya başlamasıdır. Bilindiği gibi 1974 yılından, Uruguay görüşmelerinin gerçekleştirildiği 1994 yılına kadar uluslararası tekstil ve hazır giyim ticaretini düzenleyen “Çok Elyaflılar Anlaşması” (ÇEA) yerini, 1 Ocak 1995 tarihinde yürürlüğe giren Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması kapsamında bulunan Tekstil ve Giyim Anlaşmasına (ATC) bırakmıştır. ATC, kotalar dahilinde yürütülen tekstil ve hazır giyim ticaretinin kademeli olarak serbestleştirilerek 4 aşamada GATT kurallarına dahil edilmesini amaçlamaktadır. 10 yıllık bir geçiş döneminde tekstil ve hazır giyim ticaretindeki miktar kısıtlamalarının kaldırılmasını öngören anlaşmada ilk 3 aşama (Ocak 1995, Ocak 1998 ve Ocak 2001) tamamlanmış ve tekstil ve hazır giyim ithalatının % 51'lik bölümü anlaşmaya dahil edilmiştir. Son aşama ise 1 Ocak 2005 tarihinde tamamlanarak ithalatın % 49'luk bölümünü de anlaşmaya dahil edilmiştir.

Grafik 1: Emek Yoğun Mallarda Çin'in Pazar Payı

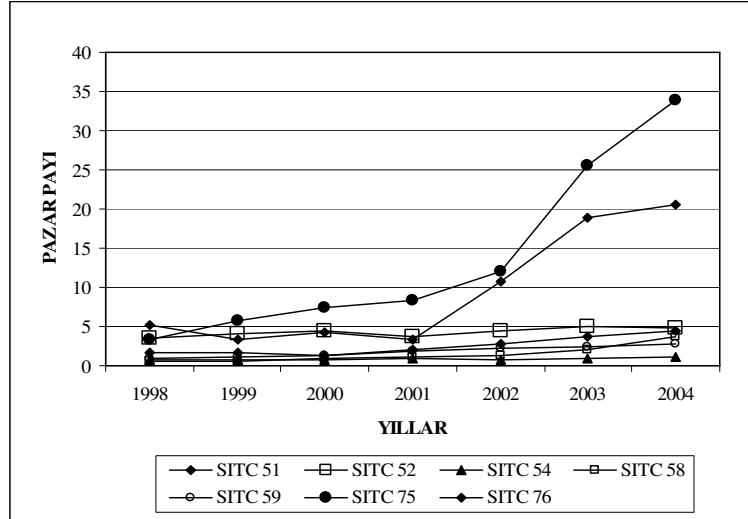
Kaynak: UN, Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE) verilerine dayanılarak hesaplanmıştır.

2005 yılında kotaların tamamen kaldırılmasının, gelişmekte olan ülkelere açılan dünya piyasalarında, ihracatçı ülkeler arasındaki rekabetin daha da artmasına neden olacağı beklentileri artmış ve bu süreçte Çin, ATC anlaşmasının öngördüğü otomatik kota indirimlerinden yararlanmaya başlayarak, AB'nin de aralarında bulunduğu başlıca ithalatçı pazarlardaki payını hızla artırmaya devam etmiştir.

DTÖ'ne katılımının, Çin'in özellikle emek-yoğun imalat sanayi sektörlerini destekleyeceği ve bu etkinin de özellikle tekstil ve hazır giyim sektörlerinde görüleceği güçlü beklentiler arasında yer almıştır. Bu ise özellikle Çin ile üçüncü ülke piyasalarında rekabet eden gelişmekte olan ülkeler için bazı kayıpları beraberinde getirecektir (Ianchovichina ve Matin, 2003: 27). Nitekim Türkiye'de de söz konusu sektörlerde benzer tehditlere neden olan Çin'in pazar payındaki gelişmeler bu beklentileri açıkça doğrulamaktadır.

Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırması (Standart International Trade Classification) Rev 3'e göre üç ana başlık altında sınıflandırılan tekstil endüstrisinde (SITC 26- tekstil elyafları ve hammadde grubu, SITC 65- tekstil ipliği, dokuma, mensucat ve ilgili ürünleri kapsayan dokumacılık grubu ve SITC 84- hazır giyim ve aksesuarları grubu) yaşanan bu gelişmeler, Çin'in emek yoğun ürünlerde 2001 yılı sonrasında pazar payında yaşanan artışlarda oldukça önemli bir paya sahiptir.

Grafik 2: Kolay Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallarda Çin'in Pazar Payı

Kaynak: UN, Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE) verilerine dayanılarak hesaplanmıştır.

2001 yılı sonrasında Çin'in pazar payında çok hızlı bir artış görülen ikinci mal grubu ise kolay taklit edilebilen araştırma bazlı mallar grubudur.

Bu mal grubu içinde Çin'in DTÖ'ne katılımının gerçekleştiği 2001 yılı sonrasında özellikle SITC 75 (Büro makineleri, otomatik veri işleme makineleri) ve SITC 76 (Haberleşme, sesi kaydetme ve kaydedilen sesi tekrar vermeye yarayan aletler) ürün gruplarında pazar payında çok önemli artışlar kaydedilmiştir. Örneğin çalışma kapsamına alınan döneme ait ilk yılda (1998) Çin'in SITC 75 ürün grubunda pazar payı %3,37'den 2001 yılında % 8,32'ye ve 2004 yılında %33,86'ya çıkmıştır. 2004 yılında bu ürün grubunda Çin'in pazar payını 2001 yılına göre yaklaşık %300 artırdığı gözlenmektedir. Yine benzer şekilde SITC 76 nolu ürün grubunda da 1998 yılında %5,14 olan pazar payı 2001'de %3,31 ve 2004'de %20,47 olarak gerçekleşmiş ve böylece 2004 yılında 2001 yılına göre artış yaklaşık % 500'lere ulaşmıştır.

Genel olarak çalışma kapsamına alınan tüm ürün grupları açısından bir değerlendirme yapıldığında da, Ek Tablo 3'den görüleceği gibi Çin'in Türkiye piyasasında pazar payını hızla artırdığı sektörler arasında sırasıyla; SITC 75, SITC 8-(87,88), SITC 76, SITC 88 ve SITC 6-(62,67,68) ürün grupları gelmektedir. Büro makineleri, otomatik veri işleme makineleri ve haberleşme, sesi kaydetme ve kaydedilen sesi tekrar vermeye yarayan aletler ürün grupları (SITC 75 ve 76), Çin'den gerçekleştirilen ithalatın yaklaşık dörtte birini (2004 yılında %25 ve 2005 yılında %23) oluşturmaktadır (www.unstat.un.org).

Tekstil ve giyim sektörlerinde Çin'in dünya pazarına hakim olacağı beklentisinin bu iki ürün grubunda (büro makineleri ve telekomünikasyon malzemeleri) gerçekleşme yolunda olduğu görülmektedir. Bu sektörde Çin, 2000–2004 arasında dünya ihracatı içindeki payını %4'ten %15'e çıkarmakla kalmamış, Güney Kore hariç bu alanda iddialı hiçbir ülke de aynı dönemdeki payını artırmayı başaramamıştır. Benzer şekilde 2000-2004 arasında Çin, tekstil ve hazır giyimde de dünya ihracatı içindeki payını sırasıyla %10'dan %17'ye ve %18'den %24'e çıkarmıştır (Öz, 2006: 30). Bu durum, söz konusu ürünlerde özellikle DTÖ'ne üyelik sonrasında Çin'in dünya ihracatındaki payında görülen artışlara paralel olarak, Türkiye'de de benzer ürünlerde rekabet baskısının ciddi olarak hissedildiğini göstermektedir.

Çin'in DTÖ'ne katılımı sonrasında pazar payında düzenli bir artış sağladığı diğer ürün grubu ise zor taklit edilebilir araştırma bazlı mallar kategorisidir. Bu mal kategorisinde özellikle SITC 88 (Fotoğraf malzemeleri, optik eşyalar; kol ve duvar saatleri) ürün grubunda 2004 yılında Çin'in pazar payı 1998 yılına göre % 246 ve 2001 yılına göre %148 artmıştır. Genel bir değerlendirme ile Ek Tablo 3'den görüleceği gibi, Çin'in çalışma kapsamına alınan hemen hemen tüm ürün gruplarında 2001 yılı ve sonrasında yaşanan gelişmelere ve beklentilere uygun olarak pazar payını ciddi ölçüde arttırdığı söylenebilir.

Yapılan analiz sonuçları, Çin'in (tekstil, hazır giyim ve ayakkabı gibi) emek yoğun bazı ürünlerde ve ileri teknoloji içeren sektörlerin montaj sürecinde rekabet gücünün hızlanarak devam ettiğini ve bu süreçte Çin'in ihracat rekabetinden en çok etkilenecek ülkeler arasında bulunan Türkiye için özellikle bazı sektörlerde acil önlemler alınması gerektiğini doğrulamaktadır. Bilindiği gibi DTÖ'ne üyeliği ve sonrasında Çin'den, özellikle tekstil, elektrikli ve elektrikli olmayan makineler ve taşıt araçları gibi orta düzeyde teknoloji içeren ürünler ithalatında önemli artışlar meydana geleceği öngörülmüş ve bu durum Türkiye piyasasında da kanıtlanmıştır.

Tablo 5: Üretim Maliyetleri

GİRDİ	ÇİN FİYATI (TL Cinsinden)	TÜRKİYE FİYATI (TL)
Benzin (1 litre)	496.500	1.866.000
Doğalgaz (1 metreküp)	280.000	386.000
Elektrik Enerjisi (Sanayi sektörü- kwh)	74.575	174.600
Asgari Ücret	Asgari ücret uygulanmıyor ancak ortalama ücret 112.000.000	225.999.000
Ücretten kesilen vergi (%)	5	36
Kurumlar Vergisi (%)	30	45

Kaynak: Ankara Ticaret Odası, Çin İstilasası Raporu, 2003, www.atonet.org.tr.

Çin'in rekabet avantajının en önemli kaynağı girdi maliyetlerinin özellikle de işgücü maliyetlerinin düşüklüğüdür. Girdi maliyetleri açısından

Türkiye ve Çin arasında bir mukayese yapılmasını mümkün kılan Tablo 5, özellikle rekabet gücünün en önemli değişkeni olan maliyetlerde, Çin ile yaşanan rekabette dezavantajın boyutlarını göstermek açısından önemlidir. Türkiye'de çoğu Avrupa ve Amerika ülkesine göre düşük kalan işgücü ücretleri, Çin söz konusu olduğunda ülkemiz açısından çok önemli bir rekabet dezavantajı ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 6. Çeşitli Ülkelerde Çalışanların Saatlik Ücretleri 2003

Avrupa	(\$)	Asya	(\$)	Amerika	(\$)
Danimarka	32,18	Japonya	20,09	ABD	21,97
Almanya	29,91	Yeni Zelanda	11,13	Kanada	19,28
Hollanda	26,84	Kore	10,28	Meksika	2,84
Yunanistan	8,94	Tayvan	5,40	Brezilya	2,67
Türkiye	6,92	Çin	0,64		
Polonya	2,50	Hindistan	0,40		

Kaynak: DEİK, Çin Ülke Bülteni, Kasım 2006.

Yeterli petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olmamasına rağmen, üretimde kullanılan enerji birim fiyatlarının düşüklüğü, Çin'in rekabetçi yapısı için önemli bir avantaj oluşturmaktadır. Çin'de benzinin litre fiyatı Türkiye'ye kıyasla %275, elektrik enerjisi KWH olarak %134, doğalgaz ise %38 oranda daha ucuza satılmaktadır. Çin'de halen uygulanan vergi sisteminde akaryakıt üzerindeki vergi yükü oldukça düşüktür. 1 litre benzinin fiyatı ortalama 0,3 dolar, doğalgazın metreküp fiyatı 0,17 dolar, elektrik enerjisi KWH olarak ortalama 0,050 Dolar'dır (Arısoy vd., 2004:15). Çin'in sahip olduğu bu avantajlar karşısında, üretim maliyetlerinin düşürülmesi yolunda alınacak makro ekonomik politikaların önemi ortadadır.

Düşük işgücü maliyetleri ve enerji fiyatlarının yanında, çalışanların sendikal haklarının kısıtlılığı, devlet desteği, Çin para birimini değerini düşük tutulması ve vergi oranlarındaki düşüklük de Çin'de üretim maliyetlerinin azalmasına ve dolayısıyla rekabette avantaj sağlanmasına neden olan diğer unsurlar arasındadır.

4. SONUÇ

2001 yılı sonrasında DTÖ'ne üyeliği ile birlikte Çin'in ihracat rekabetinin aralarında Türkiye'nin de bulunduğu pek çok ülkede önemli bir tehdit yaratacağı beklenmekteydi. Nitekim yukarıdaki analiz sonuçları, 2001 yılı sonrasında Çin'in Türkiye'de çoğu mal grubunda pazar payının arttığını göstermiştir. Analiz sonuçlarına göre, Çin'in ihracat rekabetinden en çok etkilenen mal grupları; özellikle emek yoğun mallar ve kolay taklit edilebilen araştırma bazlı mallardır. Bununla beraber, araştırma kapsamına alınan 1998-2004 dönemi içinde 2001 yılından itibaren Çin'in hemen hemen tüm ürün gruplarında pazar payında bir artış seyri ortaya çıktığı görülmektedir.

Bu gelişmede özellikle Çin iktisat politikasını belirleyenlerin, Çin'in yalnızca emek-yoğun imalat sanayi ürünlerinin üretim merkezi haline gelmesini istememelerinden ve bu amaçla, başlardan itibaren yabancı

sermayeyi, teknoloji yoğun üretim faaliyetlerine yöneltme konusunda gösterilen yoğun çabalardan kaynaklanmaktadır. Çin sanayi politikasının esas hedefi, artan nüfusa istihdam yaratabilmek için emek yoğun sektörler ihmal edilmeden ancak özellikle, yüksek katma değerli, teknoloji-yoğun sanayilerin kurulması ve desteklenmesi şeklindedir (European Competitiveness Report, 2004: 237).

DTÖ'ne üyeliği sonrasında geleneksek pazarların Çin'e kaptırılması tehdidi ile karşı karşıya kalan tek ülke Türkiye olmamakla birlikte, bu sorunun yalnızca emek-yoğun sektörlerde yaşanmadığı da görülmektedir.

Özellikle üretim maliyetlerinde (istihdam, enerji, hammadde, sermaye) sağlanacak iyileşmelerin ve devlet desteğinin, Çin ile rekabet edebilirlik anlamında Türk sanayi için önemi ortadır. Ancak Çin'in faktör avantajı yanında rekabet gücünde üstünlük sağlayan bir diğer unsur olarak, haksız rekabet unsurları karşımıza çıkmaktadır. Özellikle devlet desteği yanında sendikal hakların yokluğu, düşük vergi, marka ve kopyalama gibi önemli haksız rekabet unsurlarının varlığı, Çin mallarının maliyetini düşürmektedir.

Türkiye'de iç pazarı Çin menşeli ithalata karşı daha kolay ve etkin bir biçimde koruyabilmek amacıyla Katılma Protokolünde yer verilen mekanizmaların kullanılması gerekmektedir. DTÖ'ye üyeliği sonrasında, Çin menşeli malların ithalatında olabilecek artışlara karşı DTÖ üyesi ülkelerin, Katılım Protokolü'nün 16. Maddesinde öngörülen esaslar çerçevesinde geçici koruma önlemine başvurma imkanı bulunmaktadır. Çin menşeli belirli bir ürünün ithalatında görece veya mutlak bir artış olması ve bu artışın pazar bozulmasına yol açması durumunda başvurulabilecek olan bu önlem, Çin'in DTÖ'ye üyeliğinden itibaren 12 yıllık bir süre zarfında ürün kapsamı konusunda bir sınırlama olmaksızın uygulanabilecektir. Söz konusu koruma önlemleri mekanizmasının ayrıca teknik düzenlemelere uygunsuzluk ve usulsüzlük yolları ile Türkiye'ye giren Çin menşeli mallara yönelik olarak da işletilmesi diğer önemli bir unsurdur (TOBB, 2005; 45-47).

Çin'in dünya piyasalarında sağladığı rekabet üstünlüğünün arkasında yatan bir diğer önemli unsur ise yoğun devlet desteği ve düşük değerli kur rejimi uygulamalarıdır. İhracata olağanüstü boyutlara ulaşabilen teşvik ve destek sağlamayı sürdüren Çin'in ihraç ürünlerinin son yıllarda kalite ve katma değerinde görülen artışlar, dünya pazarlarında Çin'le rekabet edebilmek için Türkiye'nin hem mevcut ürünlerin kalitesini ve niteliğini yükseltmesini, hem de çeşitliliği artırarak katma değeri yüksek ürünlere ağırlık vermesini gerektirmektedir.

Son olarak üzerinde durulması gereken diğer bir önemli nokta ise bir tehdit unsuru olarak görülen Çin'in aynı zamanda büyük bir pazar olduğunun hatırlanması ve bu ülkeye ihracat olanaklarının değerlendirilmesidir. Özellikle DTÖ'ne üyeliği sonrasında gümrük vergilerinde meydana gelen indirimlerden yararlanarak ve ülkenin ithalat yapısı dikkate alınarak Çin'e ihracatımızda artış sağlamak ve pazar payı edinmek gerekmektedir.

2004 yılı verilerine göre 1,3 milyara varan nüfusu ve 1.6 trilyon dolarlık GSYİH ile çok büyük bir pazar olan Çin'de, özellikle taşıt araçları ve tüketici elektroniği alanında çok hızlı bir talep artışı söz konusudur. Türkiye'de rekabet gücünü ispatlamış bu sektörlerde Çin pazarına giriş imkanlarının daha iyi değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra Çin'de hızlı üretim artışı ithal ara malı ve yatırım malı talebini de artırmaktadır (Arısoy vd., 2004:16).

Özellikle yüksek teknoloji ürünleri ithalatında, ABD ve Avrupa ülkeleri başta olmak üzere gelişmiş ülkeler tarafından kontrol edilen Çin pazarında söz konusu ürünlerin üretiminde kullanılan ara girdiler özellikle ithalat yoluyla sağlamaktadır. Bu ürünler arasında, demir-çelik ürünleri, kimyasal ürünler, doğal taş ve çimento ve diğer inşaat malzemeleri, otomotiv yan sanayi ürünleri ise ilk sıralarda yer almaktadır. Bu açıdan özellikle söz konusu ara girdilerde ülkemiz ihraç ürünleri için ciddi fırsatlar bulunduğu söylenebilir. Ancak önemli olan pazar giriş koşullarında sağlanan iyileşmelerle söz konusu fırsatların bir an önce değerlendirilmesidir (T. C. Pekin Ticaret Müşavirliği, 2004: 3-8).

Ek Tablo 1: SITC (Rev. 3)'e Göre Mal Gruplarına Dahil Olan Sektörler

Hammadde Yoğun Mallar:
SITC 0 Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri
SITC 2 Akaryakıt Hariç, Yenilmeyen Hammaddeler (26 hariç)
SITC 3 Madeni Yakıtlar, Yağlar v.b. İlgili Maddeler (35 hariç)
SITC 4 Hayvansal ve Bitkisel Yağlar, Katı Yağlar ve Mumlar
SITC 56 Gübreler (272. Grubun Dışındakiler)
Emek Yoğun Mallar:
SITC 26 Dokuma Elyafı (Yün Topları Hariç) v.b. Artıkları
SITC 6 Başlıca Sınıflara Ayrılarak İşlenmiş Mallar (62, 67, 68 hariç)
SITC 8 Çeşitli Mamul Eşya (87 ve 88 hariç)
Sermaye Yoğun Mallar:
SITC 1 İçkiler ve Tütün
SITC 35 Elektrik Enerjisi
SITC 53 Debat ve Boyacılıkta Kullanılan Ürünler
SITC 55 Uçucu Yağ, Rezinolit, Parfümeri, Kozmetik, Tualet Müstahzarlar
SITC 62 Başka Yerde Belirtilmeyen Kauçuk Eşya
SITC 67 Demir ve Çelik
SITC 68 Demir İhtiva Etmeyen Madenler
SITC 78 Kara Taşıtları (Hava Yastıklı Taşıtlar Dahil)
Kolay Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar:
SITC 51 Organik Kimyasal Ürünler
SITC 52 İnorganik Kimyasal Ürünler
SITC 54 Tıp ve Eczacılık Ürünleri
SITC 58 İlk Şekilde Olmayan Plastikler
SITC 59 Başka Yerde Belirtilmeyen Kimyasal Madde ve Ürünleri
SITC 75 Büro Makineleri, Otomatik Veri İşleme Makineleri
SITC 76 Haberleşme, Sesi Kaydetme ve Kaydedilen Sesi Tekrar Vermeye Yarayan Aletler
Zor Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar:
SITC 57 İlk Şekilde Plastikler
SITC 7 Makine ve Ulaştırma Araçları (75, 76, 78 hariç)
SITC 87 Başka Yerde Belirtilmeyen Mesleki, İlmî; Kontrol Aletleri ve Cihazları
SITC 88 Fotoğraf Malzemeleri, Optik Eşyalar; Kol ve Duvar Saatleri

Ek Tablo 2: SITC Rev. 3 Mal Gruplarına Göre Çin'in AB'nde Pazar Payı

SITC Mal Kodları	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
51	1,41	1,40	1,27	1,38	1,58	1,84	1,79
52	2,45	2,07	2,55	3,31	2,11	2,26	2,86
54	1,07	0,92	0,94	0,81	0,72	0,76	0,67
58	0,28	0,35	0,53	0,58	0,61	0,81	0,87
59	1,10	1,31	1,50	1,25	1,20	1,32	1,26
75	3,18	3,56	5,24	6,67	8,62	12,36	16,49
76	4,44	4,47	6,56	7,73	9,21	12,99	15,41
57	0,20	0,18	0,19	0,22	0,36	0,58	0,34
7-(75,76,78)	1,42	1,75	2,42	2,53	2,63	3,62	4,45
87	1,43	1,45	1,68	1,74	2,14	2,39	2,60
88	6,36	6,90	8,84	9,19	8,70	9,85	9,71
1	0,23	0,22	0,25	0,23	0,21	0,18	0,15
35	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
53	0,92	0,94	1,43	1,52	1,55	1,69	1,91
55	0,40	0,39	0,63	0,74	0,62	0,78	0,96
62	0,59	0,84	1,20	1,15	1,25	1,54	2,05
67	0,60	0,43	0,67	0,52	0,51	0,61	0,98
68	0,87	0,92	0,96	0,99	0,78	0,98	1,22
78	0,10	0,13	0,32	0,25	0,24	0,30	0,38
0	0,72	0,74	0,91	1,00	0,80	0,87	0,92
2-26	1,22	1,19	1,24	1,30	1,28	1,34	1,50
3	0,39	0,31	0,21	0,32	0,30	0,35	0,56
4	0,25	0,21	0,26	0,28	0,18	0,32	0,24
56	0,01	0,01	0,01	0,01	0,06	0,11	0,09
26	4,00	5,76	6,59	6,33	5,67	5,50	6,38
6-(62,67,68)	2,36	2,65	3,48	3,72	3,85	4,65	5,45
8-(87+88)	8,71	9,57	12,58	12,62	11,72	14,53	15,52

Not: Pazar payı, hedef piyasanın ilgili malda o ülkeden ithalatının, hedef piyasanın ilgili malda gerçekleştirdiği toplam ithalatına bölünerek hesaplanmıştır.

Kaynak: UN, Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE) verilerine dayanılarak hesaplanmıştır.

Ek Tablo 3: SITC Rev. 3 Mal Gruplarına Göre Çin'in Türkiye'de Pazar Payı

SITC Mal Kodları	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
51	1,67	1,58	1,30	1,98	2,69	3,65	4,35
52	3,53	4,09	4,50	3,62	4,50	4,96	4,77
54	0,79	0,74	0,83	0,91	0,79	0,98	1,06
58	0,47	0,57	0,99	1,08	1,34	2,08	3,63
59	0,90	1,10	1,28	1,77	2,27	2,42	2,72
75	3,37	5,74	7,38	8,32	12,10	25,50	33,86
76	5,14	3,42	4,30	3,31	10,70	18,90	20,47
57	0,14	0,16	0,13	0,08	0,19	0,43	0,62
7-(75,76,78)	1,31	1,96	2,54	2,62	2,57	4,39	5,08
87	0,83	1,26	7,05	1,09	3,45	3,23	4,12
88	4,80	7,36	7,53	7,97	11,11	10,55	11,82
1	0,21	0,99	0,10	0,34	0,82	1,57	1,40
35	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
53	1,48	1,60	1,99	3,08	3,78	3,86	4,64
55	0,14	0,08	0,06	0,15	0,19	0,14	0,26
62	1,14	2,21	5,79	3,49	6,02	9,68	7,60
67	1,30	1,72	2,01	0,93	0,68	0,74	1,15
68	0,90	1,45	1,32	0,88	0,93	1,29	1,56
78	0,13	0,23	0,26	0,44	0,55	0,53	1,06
0	0,82	1,00	1,36	2,17	1,58	1,65	0,64
2-26	0,59	0,74	0,85	0,77	0,85	0,90	0,57
3	0,95	0,35	0,33	0,40	0,70	0,63	1,08
4	0,03	0,05	0,04	0,02	0,04	0,03	0,08
56	0,01	0,04	0,03	0,06	0,30	0,59	0,16
26	0,18	0,27	0,66	0,28	0,67	2,06	2,45
6-(62,67,68)	4,24	4,94	5,40	4,90	4,90	6,70	8,17
8-(87+88)	8,88	10,41	10,98	11,36	12,14	17,62	22,24

Not: Pazar payı, hedef piyasanın ilgili malda o ülkeden ithalatının, hedef piyasanın ilgili malda gerçekleştirdiği toplam ithalata bölünerek hesaplanmıştır.

Kaynak: UN, Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE) verilerine dayanılarak hesaplanmıştır.

KAYNAKÇA

1. Ankara Ticaret Odası (2003), Çin İstilasası Raporu, 2003-02-23, www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bulten.php3sira=65 (05.05.2006).
2. ARISOY, Ebru, BAYAR, Güzin ve Burak SORANLAR (2004) “Asya’nın Devi: Çin Halk Cumhuriyeti, *Dış Ticaret Dergisi*, Sayı:32.
3. Australian Department of Foreign Affairs and Trade (2005), “China Free Trade Agreement Joint Feasibility Study”, Australia, http://www.dfat.gov.au/geo/china/fta/feasibility_full.pdf (12.12.2006).
4. DEİK (2005), *Çin Ülke Bülteni*, Haziran, İstanbul.
5. DEİK (2006), *Çin Ülke Bülteni*, Kasım, İstanbul
6. DTM (2003), Çin Halk Cumhuriyeti, Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, Ülke Profilleri, http://www.foreigntrade.gov.tr/anl/raporlar/ASYA_AVUST/CHC.doc (11.07.2006).
7. European Commission (EC) (2004), “The Challenge to the EU of a Rising Chinese Economy”, Ch. 5: *European Competitiveness Report 2004*, Commission Staff Working Document SEC(2004)1397, Luxembourg.
8. HUFBAUER, Garry ve Chilas, John (1974), “Specialization by Industrial Countries: Extent and Consequences” in H. Giersch (ed.): *The International Division of Labour: Problems and Perspectives. International Symposium*. Tubingen, Germany: J.C.B. Mohr, s.3–38.
9. IANCHOVICHINA, Elena ve MARTIN, William. (2003) Economic Impacts of China's Accession to the World Trade Organization, The World Bank Policy Research Working Paper, WPS 3053.
10. ÖZ, Sumru (2006), *Küresel Rekabette Yükselen Bir Güç: Çin*, TÜSiAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu, İstanbul.
11. RUMBAUGH, Thomas ve BLANCHER, Nicholas (2004), “China: International Trade and WTO Accession”, *IMF Working Paper*, WP/04/36.
12. SHAFAEEDIN, Mehdi (2002), *The Impact of China's Accession to WTO on The Exports of Developing Countries*, United Nations Conference on Trade and Development, Discussion Papers, UNCTAD/OSG/DP/160.
13. TOBB (2005), *Çin: Bilgi Tabanlı Yükselen Ekonomi*, Ankara.
14. UNCTAD (2002), *Trade and Development Report*, New York.
15. United Nations, www.unstats.un.org/unsd/databases.htm (10.12.2006).
16. T.C. Pekin Ticaret Müşavirliği (2004), Çin Ekonomisi ve Dış Ticaretindeki Gelişmeler 2004-Yıllık Rapor, <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/CHC> (07. 10. 2006)